

ניתק מיתר בכינורו של מרדכי טביב

פנימיות שבתחום הרוח והתרבות, המורשת והאמונה, הערכים והציביון הסגולי של העדה והיחידה, עם קיום המודעות החובקת-כול של עימות רב-התפוכות בין עבר והווה.

התבנית המרכזית המלכדת את רוב כתיביו של טביב הינה תבנית של התמוטטות, התרופפות ושכירה. עם ניתוק העדה ממקורות, יניקתה ושורשיה, והעתקתה לנוף נכסף אך יחד עם זאת מנוכר ומתנכר, התגלע קרע מהותי שנתן אותותיו ביחיד ובציבור. טביב לא רק מתאר קרע זה, אלא מעמידו בדרגה מיטאפיזית-סימלית כמציינת את ההווה הישראלית החדשה של עדת-התימנים בארץ ישראל. המסגרות החברתיות הנושנות התימניות רופפו, הליכוד הקהילתי התמוטט, הבית המשי פחתי התרועע. אך אלה אינם אלא סימנים חיצוניים לשינוי-ערכין מהותי שחל באדם ובקהל.

כבר בדומאן הראשון, "כעשב השדה", הטיב טביב לעצב את הבקיעים הראשונים שנוצרו בקירות הבית התימני, כשיחיא ה' צעיר מתחיל לקצץ בנטיעות, להתמרד במסורת הרתית, במתכונות החברתיות הקיימות. בסמכויות המקובלות, וסופו שהוא מבקש לעזוב את ביתו ואת משפחתו לחודש ימים על מנת לנסות ולעמוד ברשות עצמו בעבודה בקיבוץ. במעשה היציאה יש לראות פעולה סימלית חשובה: הוא שובר את המסגרת הקיימת בנסיון להודות עם המציאות החדשה בארץ. בחוורו הוא מוצא את אביו על מיטת חוליה, שאף היא סימלית למצב החדש.

ובלא כל ספק צדקו קורצווייל ובעקבותיו צבי לזו, שראו קירבה מסויימת בין טביב לבין היבטים מסויימים של ספרות ההשכלה — ויש להוסיף ולומר, שהכוונה היא לספרות ההשכלה המאוחרת במחצית השנייה של המאה הייט. כמובן, מרידת הבנים בהוריהם ושאלת האבות והבנים אינה מיוחדת אך ורק לתקופה זו או אחרת, ואולם שבירת המסגרות המסורתיות ומעבר לחיי חולין הינה יותר מאשר פער הדורות גרידא, והריהי ממאפייניה של תקופה וספחים שלאחריה.

חשוב לציין, כי כבר באיפיונו של יחיא התימני הצעיר יליד ארץ-ישראל, קובע טביב כי שונה הוא מבני עדתו. הסופר שם דברים בפי בוזר בלוריתן: "תימני אתה?" יחיא משיב: "הן". "תמיהני! שהתימנים קטני-גוף הם, ואתה אינך דומה להם כלל". ואילו סדר-היחידה מגיב: "הה... תימני? ותלה ביחיא מבט של תמיהון, ודאי מגידוליה של ארץ-ישראל, סיבר לעצמו".

"כערער בערבה", שאף הוא יסודותיו ארץ-ישראלים, פותח במות האב, וממשיך בקורותיו של יחיא ובנסיון הקמת הגשרים בין ארץ-ישראל, סיבר לעצמו".

(3) לא נתייחס בזה לספרו המאוחר "מסע לאן הגדולה", תל-אביב, תשכ"ח.
(4) "כעשב השדה", מרחביה, תש"ח, עמ' 282.
(5) ש.ש, עמ' 284.
(6) "כערער בערבה", מרחביה, 1957, עמ' 5-8.

מרדכי טביב

מאת משה פלראי

באופן אמנותי אמין את חיי היהודים התימניים. אך טביב התייחד במקורו — בהיותו בן העדה עצמה — ובמקוריותו.

בעוד אשר "כעשב השדה" הריהו סיפור אוטוביוגרפי העוסק בגידולו של נער על רקע חיי העדה בארץ-ישראל סמוך למלחמת העולם הראשונה ולאחריה, הרי שספר "סיפור ריו" דרך של עפר", שהופיע בתשי"ג, מתרחק מן ההיבט האוטוביוגרפי ומתרכז בעצם החי וזיה התימנית וחינו מגובש יותר מבחינת העיצוב האמנותי ואיפיון הדמויות.

עיקר כתיבתו, ועל-כן עיקר תרומתו של טביב בעיצוב ההתרחשות בתחום המציאות הארצישראלית מתוך ראייה פנימית ותפיסת עומקם-שלידברים, דהיינו, ההתפתחויות ה-

מרדכי טביב ז"ל, שנפטר בשבוע שעבר בתיא היה מגידולי הארץ (יליד ראשון לציון, 1910) ועולמו הספרותי במיטבו הוקדש לתיאור חיי העדה התימנית בשלבי הת-ערוטה בחברה הארצישראלית ובנוף הישראלי.

אפשר, שפשר מפעלו הספרותי של מרדכי טביב ניתן להבנה על-פי אחד מסיפוריו הידועים ביותר, "כינורו של יוסי". דמות הי מספר בסיפור זה אינה בהכרח זהה עם דמו תו הביוגרפית של הסופר מרדכי טביב, ואף על-פי-כן, דברים שמעיד המספר על המני-עים לכתיבתו יש בהם כדי להאיר גם על תיפקודו של טביב עצמו כסופר העדה ועל הדחף ליצירתו. בסיפור, מתאר המספר כיצד "נתפרסם טביב בעולם ש.עושה ספרים" אני, המספר מסייע לעדתו להתגבר על שרירות-לבו של חוכר-המים במושבה, אשר ביקש ל-נתק את צינור המים שהתקין ועד השכונה התימנית אל בית-הכנסת. לאחר שהוכתרו מאמצי המספר בהצלחה, ישב וכתב את "מעשי תקפי וגבורתי" ותלה את העתקי החיבור בכל מקום. כשראו "לאותו כתב, שיבחוני שב-חים הרבה והעמידוני בחזקת סופר".

אף שהמספר נוטה לבטל לכאורה את כתיבתו שלו ושל אחרים, נהיר, כי גם במס-גרת הסיפור נועד למעשה הכתיבה תפקיד חשוב. כתיבת סיפורו של יוסי נתפסת כמע-שה תיקון לנשמתו של הצעיר בן העדה התי-מנית, אשר נפל במלחמת השיחור, כשם שכינורו של יוסי, שמיתרו נותק, מבקש את תיקונו.

אליבא דאמת, עיקר הסיפור אינו סיפורו של יוסי עצמו, אלא סיפורה של האם, תלאור-תיה ויסוריה בנסיונה העל-אנושי כמעט לה-כות שורשים במציאות החדשה בארץ-ישראל. סיפורה של האם, ירידה, וסיפורו של יוסי — חד המה, וקורות הפרט וחוויותיו מועשרים ומעצמים לכדי סיפור תולדותיה הרוחניות של העדה, בטלטלה הגדולה אשר ניתקה אר-תה משורשיה העמוקים והטילה אותה אל מקומה החדש.

טביב, כדמות המספר הנזכר, עשה רבות בספריו ובסיפוריו על חיי התימנים, למנוע את ניתוק צינור המים החיים אל העדה — וממנה, ובמעשה זה קנה את עולמו הספרותי. מעשהו — מעשה תיקון לנשמת עדה בעלת מסורת עשירה, תרבות יהודית מקורית ובש-לה, מערכת ערכים ועולם רוחני משלה.

טביב לא היה הראשון בתיאור העדה ה-תימנית כשהופיע ספרו הראשון "כעשב הש-דה" בשנת תש"ח — תאריך המשיך אותו, במידה מסויימת, לסופרי "דור בארץ". קדם לו, כידוע, חיים הזו, שברומאנים "יעיש" והיהושבת בגנים" ובסיפוריו הקצרים תיאר

(1) "דרך של עפר", תל-אביב, תשכ"א, עמ' 12-11.
(2) ש.ש, עמ' 12.

אל העולם שמחוץ לשכונה התימנית. מוטיב מרכזי זה מצוי גם בסיפוריו האחרים, ויצוין מביניהם במיוחד „כינורו של יוסי“.

מסיפור זה נמצאים אנו למדים הן על כוחו של טביב כסופר והן על חולשתו. כוחו של הסופר רב לו בתיאור חיי העדה לפניי-ולפני-נוס. הוא מיטיב לעצב את העולם התימני על כל דקויותיו ומרכיביו: מנהגים, אמונות טפלות, דמויות פאטריארכליות ומאטריארכליות של העדה, סיגנון הדיבור והמחשבה, פולקלור, ערכים ואוצרות המקורות היהודיים משמשים חומר עציב ביד היוצר התימני. חלומות, דרך משל, הם חלק מן המציאות התימנית ואינם נתפסים כבבואת התת-מודע, הדחקות נפשיות או מאויים — נוסח פרויד — אלא כמהות ממשית, מעין תנכית-קמאית, הנושאת מסר. ידידה, אמו של יוסי שנפל, קולטת את המסר כאופן חושי ופועלת לפיו, ואילו לגבי הקורא, תמונות חלומיות כגון העץ נעשות לסמלים משמעותיים (שידידה הפרימיטיבית חשה אתם, אך אינה מסוגלת לתת להם ביטוי) המתקשרים עם מושגים בעולמה-של-היהדות (עץ החיים; או תפיסת הספר וכתבתו כעץ חי של הנצחה; וכן מעשה „התיקון“) או עם סמלים המצויים בכלל יצירתו של טביב (מותו של יחיא נמשל לעקירתו של אילן נכערער בערבה, וכמובן כותרת הספר עצמה יש בה סמל לגבי הדור הצעיר ומצבו).

אבל בשעה שמרדכי טביב מנסה לצאת מן השכונה התימנית — עם גיבוריו — ולתארם כחלק מן המציאות החיצונית, אינו מצליח אלא לשקף באופן חיוור ובלתי-משכנע מן המציאות הארצישראלית שמחוץ למסגרת התימנית.

בסיפור „כינורו של יוסי“ הצליח טביב משום שנשאר במסגרת ההוויה התימנית. יוסי, שניסה לפרוץ את המסגרת העדתית, מתואר אמנם בהיותו מחוצה לה — אך עיקר הסיפור נובע מתוכה של המסגרת — מליבה השבור של האם, על חוויותיה, הרגשותיה והמנטליות המיוחדת לה. אף-על-פי שיש בו נוסח דיבורה סטיליזאציה מלאכותית, שהרי ידידה הינה פרימיטיבית למדי והנה היא סוברת כתלמיד-חכם (בניגוד לדמותה המהירה יותר — מבחינת סיגנון הדיבור — של ננשה, האם, ב„כעשב השדה“, שלמדנותה עשויה להיות אמינה במידה רבה⁸ — הדמות בגללה אכן אמינה היא.

היטיב להסביר זאת טביב עצמו בדברו הראשון על יחסו כלפי הדמויות בסיפורו הנוסף: „את „כינורו של יוסי“ כתבתי כאילו אני ידידה, ואני יוסי כאחד“⁹. טביב עמד בודעין על סגולתו כסופר העדה בדברו על סוד כתיבתו: „סודה של כתיבה הוא יסוד המודעות של המחבר עם גיבורו“.

(7) בקובץ „דרך של עפר“.

(8) „כעשב השדה“, עמ' 8.

(9) יצחק בצלאל, „הכל כתוב בספר“, תל-אביב,

תשס"ג, עמ' 173.